

איפה יצחק בעקידה – חלק ב

מים ראשונים: כבר הקדשנו דף ראשון לנושא איפה יצחק בעקידה, היינו מה חלקו או קולו של יצחק בפרשת העקידה. שם הראינו שלמרות שעפ"י המקרא היה יצחק כמעט פאסיבי לחלוטין בכל מהלך העקידה (ואולי דווקא בגלל זה היא קרויה על שמו 'עקידת יצחק'), במדרשים, וגם קצת בפרשני המקרא נשמע קולו. בדף הראשון הגענו עד העקידה עצמה. נחזור על הדברים בקצרה כאן ונמשיך ממקום שפסקנו - העקידה עצמה ולאחריה.

וַיִּקַּח אֲבִרְהָם אֶת עֶצִי הָעֵלָה וַיִּשָּׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכָלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אֲבִרְהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הֲנִי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׁה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׁה לְעֹלָה בְנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: (בראשית כב ו-ח).¹

רש"י בראשית כב ח – וילכו שניהם יחדיו²

אלהים יראה לו השה - כלומר יראה ויבחר לו השה. ואם אין שם - לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט, וילכו שניהם יחדו בלב שוה.³

בראשית רבה נו ד-ה פרשת וירא – אבי אבי!⁴

"וויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר: אביי (כב ז) ... למה "אביי" "אביי" שתי פעמים?⁵ כדי שיתמלא עליו רחמים. "וויאמר הנה האש והעצים" – אמר לו: יצער לאותו שיגער בו.⁶ מכל מקום: "אלהים יראה לו השה", ואם לאו – "שה לעולה בני". "וילכו שניהם יחדו" - זה לעקוד וזה ליעקד, זה לשחוט וזה לישחט.⁷

בראשית רבתי פרשת וירא כב ז-ח – יש לך אדם שמעלה את בנו על גב המזבח?

"ויעקד את יצחק בנו". ר' יוסי אמר: יצחק אמר לאברהם: קשור ידי ורגלי שלא אבעוט בך ונמצאתי מחלל מצות כבוד אב מפני שהנפש חצופה היא, שלא אראה המאכלת באה עלי ואבעוט בך ואזדעזע ואפסל מן הקרבן

¹ זה האזכור היחיד בכל פרשת העקידה במקרא בו יש נוכחות פעילה של יצחק, לפחות בדיבור, בשאלה: אבא, איזה קרבן אנחנו עומדים להקריב? בכל שאר הסיפור, אין קולו של יצחק נשמע. אבל את מה שכיסה והעלים המקרא, מנסים המדרשים ופרשני המקרא לחשוף ולהשמיע. בדף הראשון של נושא זה התמקדנו בהליכה לעקידה, ובדף זה נתמקד בעקידה ולאחריה, אבל לא לפני שנחזור על מקצת מהמקורות שהבאנו בדף הראשון.

² שאלת יצחק: "וְאַיֵּה הַשֶּׁה לְעֹלָה" ותשובת אברהם: "אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׁה לְעֹלָה" הם קו פרשת המים בין 'ההליכה לעקידה' ובין העקידה עצמה. ואת סוף פסוק ח: "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו" נראה לחבר עם פסוק ט: "וַיָּבֵאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לּוֹ הָאֱלֹהִים וכו'".

³ פעמים "וילכו שניהם יחדיו" בסיפור העקידה, וזה השני. אם בראשון מפרש רש"י (בראשית כב ו): "וילכו שניהם יחדיו - אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה, כיצחק שלא היה מרגיש בדבר", כאן הטון הוא אחר לגמרי, ויצחק כבר מבין ומקבל זאת על עצמו בלב עקב יראת אב, או יראת אלהים. את שרש"י אומר בלשון קצרה מפתחים פרשנים אחרים, נזכיר בקצרה את פירוש רד"ק שתשובת אברהם ליצחק: "אלהים יראה לו השה לעולה בני" הייתה דו-משמעית וניתנת לקריאה: בני, אלהים יראה לו השה שעוד יזדמן לנו, או: אלהים יראה לו השה לעולה, שהוא אתה בני. ובלשונו של רד"ק: "ויצחק הבין כי הוא יהיה השה, לפיכך אמר: וילכו שניהם יחדיו, כלומר בלב אחד, כי קבל הבן מאהבה למסור נפשו לאל ולהקריבו לפניו".

⁴ עוד 'עצירה קלה' ותזכורת לפני שנעבור מ"וילכו שניהם יחדיו" אל העקדה עצמה ומה שאחריה ונמשיך ממקום שעצרנו בחלק א של הדף. נישען בעיקר על המדרשים. פרשני מקרא מובילים כרשב"ם ורמב"ן ממלאים פיהם מים בקטע זה. את רש"י ואבו עזרא ראינו בחלק א.

⁵ לא כתוב בפסוק "אבי אבי" (שלא כאלישע שצעק: "אבי אבי רבב ישראל ופרשיו"), אלא שהדרשן סופר גם את המילה "אביו" שבפסוק. ובאמת המילה "וויאמר" כתובה שתי פעמים בפסוק והיא דווקא נדרשת כפניה שקטה וכנועה.

⁶ הקב"ה יצער את השטן (ראו זכריה ג ב) וכבר ימצא לו קרבן.

⁷ כבר הרחבנו לדרוש בדרשה זו בדברינו בחלק א של הדף וכאן נביא רק הדרוש לעניינינו. המדרש מתאר את ניסיונות השטן לעכב את אברהם מלשחוט את יצחק בטענות שונות, וחוזר בסופו אל מוטיב ההשלמה, מאהבה או מיראה, של יצחק ואברהם עניינינו כאן היא דווקא זעקת יצחק: אבי, אבי! שבאה לעורר את רחמי אברהם. לרגע נשמע קולו האנושי של יצחק שמבין כבר היטב מה מטרת המסע, אבל קול זה משתתק מיד ומקבל עליו את הגזירה. קשה שלא להתרשם מהתפרצות אנושית זו של בן שמבקש מאביו שיחוס עליו גם אם זו באה בהשפעת השטן. ראו בהקשר זה פירוש כלי יקר בראשית כב ז: "וויאמר אבי ... לפי שהרגיש יצחק שרצון אביו להעלותו לעולה, וחשב אם כן אינו מרחם עלי כרחם אב על בנים ונהפך לי לאכזר. כי לא ידע עדיין שזה רצון בוראו. על כן קראו אבי לנסותו אם יענו. שעדיין קבוע בלבו שהוא אביו, או אם כבר הסיחו מלבו כאילו אינו בנו". בדומה למדרש לעיל, גם כלי יקר מסיים שם בשבח צדקתו של יצחק שהסכים ליעקד ומחזק גם הוא את שגב "וילכו שניהם יחדיו" השני. אבל העלאת הפקפוק של יצחק שאביו הוא אולי אכזר ו"אינו מרחם עלי כרחם אב על בנים", מציג קול שונה בתכלית מקולות הרצון והאהבה והשמחה הנשמעים תדיר בקשר לעקידה. התפנית החדה של יצחק, לאחר שהשתכנע שאביו הוא עדיין "אבי" ואוהבו, והשכנוע המהיר למסור את נפשו משום שמדובר בציווי אלוהי ולא באכזריות של אברהם, באים כאמור לשבח את יצחק, להראות שהעקידה הייתה בבחירתו הוא וליישר קו עם כל המדרשים הנ"ל. אבל החלק הראשון בפירוש כלי יקר מדהדה ולא נעלם. אם אב צריך לרחם על בניו ולא להתאכזר עליהם, למה הוא משלים עם ציווי כזה? ולמה שהקב"ה יצווה עליהם לעשות כן? איפה רחמיו של בורא עולם על יצוריו? נראה שזה אחד מהקולות החזקים של יצחק עד כאן.

ונמצאתי מתחייב כל מיתות לשמים.⁸ א"ל: אבא, מהר ועשה רצון יוצרך. גלול בגדיך וחגור מתניך ושרפני יפה. אבא, דמי זרוק וחלבי ואפרי ואברי שרוף, והאפר שלי קח והולך אותו לאמי והניחנו באוצר שלה וכל זמן שתראנו תאמר זהו בני. עכשיו תשחטני ותבדל ממני. איך תגיד לשרה אמי? לא תודיע את אמי כשעומדת על הבור או על הגג שמא תפיל עצמה ותמות. צר לי עליכם, מה תעשו עלי לזקנותכם? א"ל (אברהם ליצחק): יודעים אנו שמיתתנו קרובה, מי שנחמנו עד עכשיו ינחמנו עד יום המיתה.⁹

מדרש תנחומא פרשת וירא כג – נפל פחד על יצחק – אוסרני – ומה עם אמא שרה

"ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ... ויעקד את יצחק בנו", כשבא לשחוט, א"ל: אבא, אוסרני ידי ורגלי מפני שהנפש חצופה היא וכשאראה את המאכלת שמא אזדעזע ויפסל הקרבן ... מיד "וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט", א"ל: אבא, לא תודיע את אמי כשהיא עומדת על הבור או כשהיא עומדת על הגג שמא תפיל את עצמה ותמות.¹⁰

קטעי מדרשים - גניזה (מאן) עמוד 10 – יצחק חס ולא חס על אברהם

... מיד היה אברהם מלקט אבנים למזבח. וכיון שבנה מזבח ועקד את יצחק עליו, מיד אמר לאביו: המתין לי, אומר לך דבר אחד. אמר לו: כפתני יד ורגל, שמה אבעט בך ואתחייב מיתה. כפתו יד ורגל.¹¹ - בבקשה ממך שלא תלך ותאמר לה לשרה אמי כשהיא עומדת על הגג, שלא תיפול ותמות. והיה אברהם בוכה ומלאכי שרת בוכין.¹² והיה יצחק מצפה אל ההרים, שנאמר: "אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי" (תהלים קכא א). אמרו מלאכי שרת לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אל תכלה זרעו שלאברהם. אמר להם: אתם חרשתם לדמו של יצחק,¹³ אין אני קורא לאברהם, אלא קראו אתם לו. מיד קרא מלאך לאברהם, שנאמר: "ויקרא אליו מלאך ה' וגו' " (בראשית כב יא).¹⁴

⁸ אפסל מקרבן ואתחייב מיתה בידי שמים, נשמע קצת טאוטולוגי, אבל ההסבר הדתי הוא כך: קרבן עולה שהוא נדבה הוא דבר רצוי ומסמל מסירות נפש 'לשמה'. מיתה בידי שמים היא עונש על חטא.

⁹ כמו במדרש הקודם, גם כאן יש שילוב של מסירות נפש גדולה בעקידה עצמה, יחד עם דברים בוטים כמדקרות. נראה שהמדרש מבקש לאחוז את החבל בשני ראשים: באחד, להציג את העקידה כסמל מופת לקידוש השם (אולי כמתאים לתקופת חיבור המדרש); ובשני, לא להתעלם מהפן האנושי (גם זה 'ברוח התקופה'). לאזהרה של יצחק לאברהם על אופן ההודעה לאמא-שרה, נוסף כאן התיאור המצמרר (שמעניין מאיפה נלקח) של אפרו של יצחק המונח מול עיניה של האם. בשו"ת העקידה, יאסוף אברהם את אפרו של יצחק וישים אותו בכד ויביא לשרה!! הכירי נא אפר בנך זה אם לא!! והתוספת: מה תעשו לעת זקנותכם כשלא יהיה לכם בן לסעוד אתכם? ומה תשובה אברהם? גם מותנו קרוב!! נראה שגם הסוף הטוב של העקידה בדמות המלאך או בת הקול שמונעים את שליחת היד אל הנער, אינו יכול למחוק משפטים כמו: "יש לך אדם שמעלה את בנו על גב המזבח?", "והאפר שלי, קח והולך אותו לאמי והניחנו באוצר שלה וכל זמן שתראנו תאמר זהו בני", "צר לי עליכם, מה תעשו עלי (בלעדי) לזקנותכם".

¹⁰ מתוך הכניעות וההשלמה, עולה ובוקע קול תמים וקורע רקיעים ולבבות. תקפיד אבא, אומר יצחק לעקוד אותי היטב כך שלא ייפסל חו"ל הקרבן. ובה בעת, בבקשה גם תקפיד לספר את שאירע לאמא-שרה (שהרי תהיה מוכרח להסביר לה למה לא חזרתי אתך) באופן שלא תפגע בעצמה לנוכח הבשורה המרה. "משפט תמים" זה חייב היה לזעזע את אברהם עד עמקי הנפש. מה תעשה רגע אחרי השחיטה, אברהם? חשבת על הרגע שאחרי? העקידה איננה רק במשולש: אלהים-אברהם-יצחק. יש כאן עוד 'נפשות פועלות'. יש אמא. העקידה איננה רק במישור האלוהי – ביחסי האדם עם אלוהיו, יש לה השלכות ברורות גם במישור האנושי – ביחסי אדם עם חברו, אדם ואשת נעוריו ואפילו אברהם ורעיו (בעלי בריתו) כענר, אשכול וממרא. במקרה זה. נראה ש"משפט תמים" זה של יצחק הוא קול בעל עוצמה גדולה מכל וקול ששמענו עד כאן.

¹¹ ראו מדרש ויקרא רבה ל' בדרשה סימבולית על ארבעת המינים שיצחק הוא הלולב: "כפות תמרים זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח". ראו שם מי האתרוג (פרי עץ הדד) ומי ההדס והערבה.

¹² בכיו של אברהם כבר נזכר בבראשית רבה נו ח: "וישלח אברהם את ידו, הוא שולח את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא, ואעפ"כ הלב שמח לעשות רצון יוצר". רגשותיו וקולו של אברהם וודאי ראויים לדף בפני עצמו, על מקצתם התעכבנו בדברינו [איזה קול אתה שומע](#) בפרשה זו. הפעם אנחנו עם קולו של יצחק.

¹³ חרשתם את הרקיע בתפילותיכם. לחרוש הוא לפלח, ליצור תלמים, להפוך את האדמה וכך בהשאלה גם את הרקיע. ובלשון נופל על לשון: חרשתם ולא החרשתם.

¹⁴ כאן חוזר המוטיב של "מה ואין תגיד לאמא-שרה" שכבר ראינו בשני המדרשים הקודמים. מה התוספת כאן? הבכי והציפייה. אברהם בוכה למטה לנוכח אזכור שרה והמלאכים מצטרפים מלמעלה. ויצחק? הוא מתפלל בציפייה: "אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי?" (ראו במדרשים כגון ספרי דברים וזאת הברכה פסקא שנ' שההרים הם האבות). אם הבכי יכול להיחשב כהשלמה ולהתחבר איכשהו להליכה ליעקד ולעקוד לשחוט ולשחט הנ"ל, באה הציפייה ומסמלת את התקווה, את אי ההשלמה עד הרגע האחרון, את הרצון לחיים ולא לקרבן. כמאמר חז"ל בגמרא ברכות י ע"א: "אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים", גם לא כאשר מונחת על הצוואר המאכלת החדה שבידי אברהם שנצטווה להעלות את בנו לעולה. ומי מצטרף לבכי אברהם ולציפיית יצחק? המלאכים שכבר ראינו בבראשית רבה כיצד הם חרדים לעולם שבו נשמו המסילות וישבתו עוברי אורח כי תיפסק גמילות חסדים והכנסת אורחים של אברהם וביתו. הם המלאכים שכאמור לעיל התנגדו לבריאת האדם ולהורדת התורה לארץ. ובשכר זה, הם שזכו למנוע את העקידה בקריאה: "אל תשלח ידך את הנער". איך ידע אברהם לשמוע למלאך ולא לציווי האלוהי הראשון? ראו בדברינו [איזה קול אתה שומע](#) בפרשה זו.

וַיֵּשֶׁא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאֲחַז בְּסֶבֶךְ בְּקֶרְנָיו וַיִּלְךָ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאֶה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהָר ה' יִרְאֶה: וַיִּקְרָא מִלֵּאָה ה' אֶל אַבְרָהָם שְׁנִית מִן הַשָּׁמַיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נָאִם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ: כִּי בְרַךְ אֲבִירְךָ וְהִרְבָּה אֲרֻבָּה אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוּל אֲשֶׁר עַל שָׁפַת הַיָּם וַיִּרֶשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נַעֲרָיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בָּאָר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבָאָר שָׁבַע: פ (בראשית כב יג-ט).

אבן עזרא בראשית כב יט – יצחק ברשותו של אברהם

"וישב אברהם" ולא הזכיר יצחק, כי הוא ברשותו. והאומר ששחטו ועזבו, ואח"כ חיה אמר הפך הכתוב.¹⁶

תנחומא פרשת שלח סימן יד – קולו של אברהם לאחר העקידה

באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה: רבש"ע, איני זו מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם. שאם חס וחלילה לא הייתי שומע לך, אבדתי את כל מה שיגעתי מימי. אמר רבי חנין: א"ל הקב"ה: חייך, כך הוא, שאילו לא שמעת לי לא היה בידך כלום, באותה שעה נשבע לו הקב"ה שלא ינסהו עוד לעולם שנאמר: "ויואמר בי נשבעתי נאם ה' וכו'" (בראשית כב טז).¹⁷

בראשית רבתי בראשית כב יד – אברהם מתפלל וגם יצחק

"ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' ירֵאֶה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהָר ה' יִרְאֶה" (כב יד). אמר ר' שמלאי: נתעטף אברהם בתפילה ויצחק בנו.¹⁸

אמר אברהם: גלוי וידוע לפניך שהיה לי מה להשיבך כשאמרת לי להקריב את יצחק. ואילו השיבותיך, לא היה לך מה להשיבני. ולא השיבותי לך אלא עשיתי את עצמי כאלם וכחֶרֶשׁ. כך כשיהיו בניו של יצחק נדונים ביום הזה אפילו יש להם כמה קטרגים מקטרגים אותם, כשם שדוממתי ולא השיבותי אותך, אף אתה לא תקבל מהם.¹⁹ הדא הוא דכתיב: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' ירֵאֶה" - היאך דממתי ולא השיבותי. אף הוא ידום ולא ישיב למקטרגים.²⁰

¹⁵ כמו בטרום העקידה, גם כאן לאחריה, שוב אברהם במרכז ומלבד "הנער" (שנזכר שם בפסוק קודם) ומלבד "בנו", אין "יצחק". אפילו בהבטחה לריבוי הזרע והמשכיות בית אברהם, לא נזכר יצחק בשמו, כפי שנזכר בפסוק אחר בפרשה בפרק אחד קודם: "כִּי בִיְצַחֵק יִקְרָא לָךְ זֶרַע" (בראשית כא יב). אמנם, מדרש ילקוט שמעוני וירא רמז קב מדגיש שהברכה "כי בך אברכך" הייתה "ברכה לאב ברכה לבן, והרבה ארבה - רבות לאב רבות לבן", אבל במקרא נזכר רק "אברהם". אברהם מקריב את האיל, אולי גם שם סייע לו יצחק כמו בעקידת עצמו, אבל לא מצאנו מדרשים ברוח זו. אברהם הוא שנותן שם למקום, אברהם הוא שמקבל הבטחה שנייה בשבועה וברכה, אברהם הוא שחוזר עם הנערים לבאר שבע "יחדי" הנערים נזכרים, יצחק לא. נעדר "וילכו שניהם יחדיו" השלישי שהיינו מצפים לו יותר מכל. הפעם באמת בשמחה. נעדר "יצחק" גם בפסוק: "ולא חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ". בציווי נאמר: "קח נא אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אֶהְיֶה אִתְּךָ יִצְחָק" ובחזרה / בהצלה: "בנך יחידך" בלי יצחק ובלי אהבה. האם הפרשנים והמדרשים ישימיעו את קולו של יצחק סוף סוף עברה עליו חוויה קשה עד מאד?

¹⁶ בדומה לחלק א של דף זה, גם כאן, לאחר העקידה, אבן עזרא הוא מהפרשנים היחידים שמזכירים את יצחק. אך גם זה באופן מינורי למדי ואגב ההכחשה של הדעה שיצחק נשחט או שפרחה נשמתו ואברהם עזבו שם ואח"כ חזר לחיות בנס (דעה לה הקדשנו דף מיוחד בפרשה זו האם נשחט יצחק?). עפ"י פירוש אבן עזרא, יצחק חזר עם אברהם מהעקידה אלא שהוא "ברשותו" ותחת חסותו ולכן לא נזכר. בדומה לפירושו של אבן עזרא בהליכה לעקידה שיצחק היה בן יג שנה "הוכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו" (מובא בדברינו בחלק א). אבל הנערים נזכרים, עד כדי הליכת אברהם איתם "יחדי" בחזרה מהעקידה. הנערים כן ויצחק לא. אין קול ליצחק. ואם בדרך לעקידה לפחות נזכר יצחק בשמו וגם פנה אל אברהם: "אב" ושאל: "איה השה לעולה", כאן יש שתיקה מוחלטת! קול דממה, קול דומם, רועם ומדמם. "יגעת ולא מצאת - אל תאמין" אמרו חכמים (מגילה ו ע"ב). ובלשון הלמדנית השגורה: "לא מצאתי אינה ראייה" (מה המקור?), אבל פרשנים רבים שבדקנו: רשב"ם, רמב"ן, רד"ק, רבי בחיי בן אשר, בכור שור, ספורנו וכלי יקר, לא מתעכבים על החזרה מהעקידה ועל אי אזכור יצחק בסופה וחותרים את פירושם לעקידה בשבועת אברהם, הבטחת הקב"ה וכו'. אבל מעט מאד אם בכלל על החזרה מהעקידה.

¹⁷ יצחק נרמז כאן כשאברהם אומר: "שאם חס וחלילה לא הייתי שומע לך אבדתי את כל מה שיגעתי מימי", ותשובת הקב"ה: אכן, "שאלו לא שמעת לי לא היה בידך כלום". ובבראשית רבה נו יא שהוא המקור למדרש זה, נזכר יצחק בשמו: "ויקרא מלאך ה' שנית ויאמר בי נשבעתי, מה צורך לשבועה זו? א"ל הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא את יצחק בני". כך גם בתנחומא כג בפרשתנו שמעצם מאד את הדין ודברים שבין אברהם והקב"ה בעת העקידה ולאחריה ומזכיר את יצחק בשמו. ראו שם. סוף דבר, במרכז דרשה זו שחזרת במדרשים ופרשנים רבים, עומד אברהם אשר עורך דברים נכוחים מול הקב"ה, אולי כפיצוי' על כך שלא עשה כן בשעת הציווי וכפי שעשה בסדום, לכתחילה ולא בדיעבד. אבל אין זה קולו של יצחק.

¹⁸ מדרשים רבים, בראשם בראשית רבה נו י דורשים מפסוק זה את מקור השם ירושלים כמכיל את "יראה" של אברהם ואת "שלם" של מלכי צדק ומתמקדים בשני אישים אלה. ראו דברינו מי אתה מלכי צדק בפרשת וירא. מדרש זה נותן מקום ליצחק.

¹⁹ ובמקבילה של דרשה זו בפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא מ - בחודש השביעי: "כשם שדממתי ולא השיבותיך כך אתה לא (תשועה) [תשים] להם". ונראה לתקן "לא תשיב להם".

²⁰ איך לומדים מפסוק זה שהקב"ה לא ישיב למקטרגים? שימו לב לניקוד על המילה יראה פעמיים בפסוק: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יִרְאֶה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהָר ה' יִרְאֶה"

"בהר ה' יראה", אמר יצחק: גלוי הוא לפניך שלא שור העליתי לפניך אלא עצמי ובשרי. אף כשיבואו פני לידי צרות וצוקות שיש להם כמה קטיגוריים, תזכור להם עקדתי, ויראה לפניך כאלו עפרי צרור ע"ג המזבח, הוי: "בהר ה' יראה" - עקדתי שנעשית כבר ה' יראה לפניך לדורות.²¹

בראשית רבה נו יא פרשת וירא – יצחק נשלח לשם ועבר ללמוד תורה

"וישב אברהם אל נערי". ויצחק היכן הוא? רבי ברכיה בשם רבנן פס: שָׁלַח אצל פֶּס ללמוד ממנו תורה... רבי חנינא אמר: שלחו בלילה מפני העין. שמשעה שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש עוד לא נזכרו שמות.²²

מדרש אגדה (בובר) בראשית כב יט פרשת וירא – הנערים שואלים איפה יצחק

"וישב אברהם אל נערי". ישמעאל ואליעזר שהיו מדיינין זה עם זה ... כיון ששב אברהם אל נערי אל המקום אשר הניחם, ולא ראו יצחק, היו סבורים ששחטו. אמרו לו: יצחק היכן הוא? אמר להם: לבית עבר רבו הולכתי ללמוד תורה. לכך נאמר: "וישב אברהם", כלומר לבדו ולא הזכיר יצחק.²³

עקידת יצחק בראשית שער כא (פרשת וירא) – העקידה היא פעולת יצחק היחידה²⁴

והנה גם כן נתבאר מכל מה שאמרנו למה לא נתיחס זה הניסיון ליצחק עם היותו הוא הקרבן וכבר היה בן שבע ושלושים שנים ... וזה כי הוא לא בא אל זה המעשה בכל הבחינות הנזכרות אשר עליהם נקרא שם הפועל. אבל הלך שם לתומו עד ששאל: "איה השה לעולה", ובפתע נשמע אל דברי אביו וסבל העקידה. ואחר שנעקד, הנה לא היה בידו לשוב. והוא הטעם עצמו במה שנקרא זה הענין כולו עקידת יצחק, כי העקידה לבדה הוא הפועל המיוחד אשר ראוי שתחשב ליצחק.²⁵

וַיְהִי כִּי זָקַן יִצְחָק וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת עֶשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲנִי: (בראשית כז א).

בראשית פרשת תולדות פרק כו – יצחק איש המעשה

וַיֵּרָא אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר אֵל תֵּרַד מִצְרָיִמָּה שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: גֹּיִר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וַאֲבָרְכְּךָ כִּי לֹךְ וּלְרָעָדָךְ אֶתֶּן אֶת כָּל הָאֶרֶצַת הָאֵל וְהַקְמַתִי אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ: ... וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַחֹמָה וַיִּמְצָא בִּשְׁנָה הַחֹמָה מֵאָה שְׁעָרִים וַיִּבְרְכֵהוּ ה': וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הַלֹּךְ וַיִּגְדַּל עַד כִּי גָדַל מְאֹד: ... וַיָּשֶׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְיַמֵּי אַבְרָהָם אָבִיו וַיִּסְתָּמוּם פִּלְשֶׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשֵׁמֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו:²⁶

²¹ מדרש זה נותן קול ליצחק, לאחר העקידה, קול לדורות לצד אברהם אביו. "ה' יראה" לא כשם משלים לעיר שלם ולא ביחד עם מלכי צדק, אלא עם יצחק, כתפילה לדורות. שבכל דור ודור ובכל מקום בו בני אברהם ויצחק יהיו מצויים, אתה ה' תיראה להם ותסלח להם ותושיע אותם מיד כל המקטרגים והמטשטשים עליהם. אך זה קול לדורות, אין זה הקול האנושי של יצחק אחרי העקידה.

²² המדרש ער לעובדה שיצחק לא נזכר אחרי העקידה ושואל: "היכן יצחק?". תשובתו היא שאברהם לקח אותו ללמוד תורה בבית מדרש של שם ועבר. כך יוכל גם לומר לשרה שעשה מה שאמר לה עפ"י המדרש שהבאנו בתחילת חלק א של דף זה, שהוא הולך להביא את יצחק למקום שבו "מחנכים את הנערים". ועשה זאת אברהם בחשכת הלילה מחשש לעין הרע בשל הנס וההצלה שאירע להם. האנלוגיה שהמדרש מציע היא עם חנניה מישאל ועזריה שניצלו מכבשן האש ושוב לא שומעים מהם. ראו בהמשך המדרש שם מה עלה בגורלם. ראו דרשה זו גם בילקוט שמעוני וירא רמז קב. ראו עוד בתרגום יונתן, כתר יונתן בראשית כב יט: "ויקחו מלאכי מרום את יצחק והובילוהו לבית מדרשו של שם הגדול והיה שם שלש שנים. וביום ההוא שב אברהם אל נערי ויקומו וילכו כאחד לבאר שבע וישב אברהם בבאר שבע". לא אברהם מוליך את יצחק אלא מלאכי השרת! הוא חוזר לנערי (ישמעאל ואליעזר?) והם שהולכים "כאחד" (תרגום חוזר מארמית לעברית של "יחדיו") לבאר שבע.

²³ הנערים, ישמעאל ואליעזר הם שתמהים היכן יצחק? בין כך ובין כך, אין קול ליצחק אחרי העקידה.

²⁴ אם זכינו לפרשן אברהם אבן עזרא שיפרש את מעשי אברהם בעקידה וירמוז מעט גם מה אחריה, הנה הפרשן ר' יצחק עראמה (ספר-איטליה מאה 15) שיפרש את פעולת יצחק בפירושו 'עקידת יצחק'.

²⁵ עפ"י גישה זו של ר' יצחק עראמה, יצחק אבינו היה פאסיבי לאורך כל מהלך העקידה. גם אם לרגע התעורר בדרך הלך ושאל "איה השה לעולה?", מיד ("בפתע") נשמע לאברהם אביו, וקיבל עליו לסבול את העקידה. גם אחרי שנעקד ושוחרר שוב לא היה בכוחו לשוב לעצמו. פאסיביות וכניעות זו של יצחק שמסר את כל כוחו ורצונותיו ואישיותו לרצון אביו (ולרצון הקב"ה שאביו ייצג עבורו), הם שהקנו לו את העקידה שקרויה תמיד 'עקידת יצחק' ולא למשל 'עקידת אברהם ויצחק' (זה כעוקד וזה כנעקד). אבל הניסיון הוא של אברהם, לא של יצחק. מי שפאסיבי ומוותר על רצונו אינו עומד לניסיון ולפיכך גם לא נזכר באחריתו. נראה שגם המדרשים ומקצת הפרשנים שנותנים ביטוי כזה או אחר לקולו של יצחק טרום העקידה, בעקידה ומעט מאד אחריה, יסכימו עם פירוש עקידת יצחק שלא היה בכוחו של יצחק לשוב, איך שלא נבין משפט זה. בה בעת, החיים לא עצרו מלכת אחרי העקידה.

²⁶ המקרא שמעלים את יצחק בסוף סיפור העקידה מתאר את חייו בין עקידה למיתה כפעילים ומלאי עשייה: הוא נושא לאשה את רבקה שלוש שנים לאחר העקידה (אם נאמר שהיה בן 37 בעקידה), הוא מתנחם בהקמת בית אחרי מות אמו, הופך עולמות בתפילה לפרי בטן ביחד עם רבקה אשתו (ראו דברינו [עתידי](#) בפרשת תולדות, לא שמענו שאברהם ושרה עתרו), עפ"י המדרש גם דואג

פרקי דרבי אליעזר פרק לב – בסוף ימיו של יצחק חוזרת העקידה

רבי שמעון אומר: בשעה שנעקד יצחק נשא את עיניו למעלה וראה את השכינה, וכתב: "כי לא יראני האדם וחי" [שמות לג כ].²⁷ אלא תחת המיתה כהו עיניו לעת זקנתו, שנאמר [בראשית כז א] ויהי כי זקן יצחק ותכנין, עיניו מראת.²⁸

שבת שלום

מחלקי המים

להחזיר את הגר לאברהם אביו לאחר מות שרה, (ראו דברינו קטורה) הוא הופך לאיש אדמה ופחות נודד כרועה צאן, חוזר ונאחז בגבול פלשתיים וכורת איתם ברית, לא יורד מהארץ בשנות רעב ועוד. ראו דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות. בערוב ימיו (עפ"י המדרש) חוזרת אליו פרשת העקידה. "תחת המיתה כהו עיניו לעת זקנתו" מדגיש המדרש להלן. אבל בין העקידה בה ראה את השכינה כמו עיניו ובין סוף ימיו בה כהו עיניו, חי יצחק חיים מלאים וקולו נשמע במעשיו כעובד אדמה הראשון בארץ ישראל

²⁷ על ראיית יצחק את השכינה כשנעקד ראו גם תנחומא (בובר) תולדות סימן כב: "כשעקדו אביו ונטל את המאכלת לשחטו, נגלה הקב"ה על המלאכים ופתח את הרקיע, ויצחק נשא עיניו ורואה חדרי המרכבה וחרד ונזדעזע". שם מקשר המדרש את חרדת יצחק בעקידה עם חרדתו כשמתברר לו שיעקב לקח את הברכות שייעד לעשו: "שתי חרדות חרד יצחק, אחת בהר המוריה כשעקדו אביו ... וכאן (בברכות) חרד חרדה והיתה גדולה מן הראשונה". על חרדה זו הרחבנו בדברינו [על חרדה וצעקה](#) בפרשת תולדות. כאן רק נשאל: אלו חיים חי יצחק בין שתי חרדות אלה? האם הפאסיביות שלו בתום העקידה ליוותה את כל חייו?

²⁸ ובבראשית רבה סה י: "ויהי כי זקן יצחק ותכנין עיניו מראות - מכח אותה ראייה שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת ... ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו והיו רשומות בתוך עיניו וכיון שהזקין כהו עיניו". בסוף ימיו חוזר מעשה עקידה ומכחיש את כוחו של יצחק, אולי גם מקצר את ימיו ומכער את זקנתו..